

Story Power

Tataiso bakeng sa ho
thusa bana ho bala le
ho ngola lapeng

valiba

O amohetswe!

Sekolo ha se sona feela sebaka seo ho sona ho etsahalang ho ruta le ho ithuta! Seo malapa a se etsang hae hangata se nea bana dithuto tsa bona tsa pele tse bohlokwa tsa ho bala le ho ngola.

Ha o dumela hore bana ba hao ba tla ba babadi le bangodi ba atlehileng, mme o ba bolella sena, ba tla ikutlwa eka sepheo sena ke ntho eo ba ka e fihlelang. Mme ha o ipha nako ya ho ba phetela dipale, o ba balla le ho ngola le bona, ba iphumanela ditsela tseo ka tsona ho bala le ho ngola e ka bang ntho tse kgotsofatsang le ho ba molemo ka tsona.

Na o batla ho tseba kamoo o ka thusang bana ba hao ka ho bala le ho ngola ka teng? Tataiso ena ya Story Power e etseditswe wena he! Ka hare ho yona o ka fumana ditlhahiso tsa ho abelana dibuka le dipale mmoho le bana ba hao, le ka moo o ka ba kgothaletsang ho ngola ka teng. Hape o tla fumana tlhahisoleseding mabapi le ho qala tlelapo ya hao ya ho bala lapeng!

Natefelwa ke ho nka maeto a ho bala le ho ngola mmoho le bana ba hao!

Sehlopha sa Nalibali

PS: Tataiso ena e fumaneha ka dipuo tse leshome le motso o mong tsa Afrika Borwa. Dula o lebelletse ditataiso tse ding letotong la Story Power! Leba ho www.nalibali.org bakeng sa ho di fumana.

Ho na le eng ka hare

Ho etsa hore ho bala le ho ngola e be karolo ya lelapa la hao	3
Ho abelana ka dibuka le dipale	4
Etsa hore bana ba hao ba ngole	6
Ho tsamaisa tlelapo ya ho bala	7

Bakeng sa tlhahisoleseding e nngwe mabapi le ho sebedisa hape le/kapa ho aba matheriale ona, ikopanye le Nalibali:

The Nalibali Trust
Suite 17–201, Building 17
Waverley Business Park, Wyecroft Road
Mowbray, 7700
Mohala: (021) 448 6000
Imeli: info@nalibali.org

Tsamaiso ya popo ya mehopolo le diporojeke:
Project for the Study of Alternative Education in South Africa (PRAESA)

Phetolelo: Hilda Mohale

Ho hlophisa le ho balla diphoso: Pulane Mahlasela

Ditshwantsho tsa baphetwa ba Nalibali: Rico

Moralo: Magenta Media

Tlhophiso ya sengolwa (Typesetting): Baseline Publishing Services

Ho etsa hore ho bala le ho ngola e be karolo ya lelapa la hao

Ha o dula o bala le ho ngola mmoho le bana ba hao lapeng, o ba ruta hore ho bala le ho ngola ke ntho tsa bohlokwa, tse molemo le tse natefelang motho. Sena se ba thusa ho nolofallwa ke ho ithuta ho bala le ho ngola.

Motho e mong le e mong lapeng o na le seabo sa hae bakeng sa ho bopa tsebo ya ho bala le ho ngola baneng ba banyenyane. Mehopolo e itseng ke ena ho etsa hore ho bala le ho ngola e be karolo e natefelang ya bophelo ba kamehla ba lelapa.

★ **Bopang nako ya letsatsi le letsatsi ya dipale.**

Behellang ka thoko nako kamehla ya ho bala le/kapa ho pheta dipale. Bana ba bangata ba netefelwa ke ho mamela dipale pele ba robala, empa bana ba bang ba ka fumana ho le bonolo ho tsepamisa maikutlo ka dinako tse ding tsa letsatsi. Kgetha nako e itseng letsatsing e le loketseng hantle kaofela ha lona.

- ★ **Pheta dipale.** Phetela bana ba hao dipale, bina dipina mme o etse dithotokiso tseo o di tsebang. Sena se tsosolosa menahano ya bona mme se hodisa puo ya bona. Hape o mamele dipale tsa bona, mme o hopole ho ba bontsha hore o a di thabela.

- ★ **Abelanang ka dibuka.** Geta metsotso e 15 ka letsatsi o balla bana ba hao dibuka tsa dipale hodimo. E etse hore e be nako ya ho qhanolla le e monate. Ha bana ba hao ba elellwa hore dipale di ka fumanwa dibukeng, le hore dibuka di tletse menyaka ya mehlolo, ba tla leka ho ipalla tsona ka bobona. Babadi ba makgonthe sekolong hangata ke ba balang ha ba le lapeng mmoho le ba malapa a bona le metswalle.

- ★ **Eba mohlala baneng.** Bana ba ithuta haholo ka ho shebella seo re se etsang ho feta seo re ba bolellang hore ba se etse! Etsa hore bana ba hao ba o bone o balla boithabiso le ho fumana tlhahisoleseding, ho etsa mohlala, o bala dibuka, diresepe, ditsebiso tsa sekolo, dimakasine le dikoranta. Netefatsa hore ba o bona o sebedisa mongolo le bophelong ba hao ba kamehla, ho etsa mohlala, o ngola lenane la ho ya reka mabenkeleng, o romela imeile kapa o rekota kgopotso ya kopano e itseng dayaring ya hao. Ha bana ba rona ba re bona re bala le ho ngola kamehla, ba elellwa hore ke ntho e molemo le e matla mme ba qala ho e kenyeletsa maphelong a bona le bona.

- ★ **Sebedisa puo ya hao ya lapeng.** Dipale tsa pele di lokela ho ba ka puo ya bana ya lapeng. Bana ba lokela ho bala le ho ngola ka puo ya bona ya lapeng pele ba ithuta ho etsa sena ka dipuo tse ding. Motheo o matla ka puo ya bona ke senotlolo sa ho ithuta ho atlehileng – ho kenyeletswa ho ithuta ho bala le ho ngola – hobane ho ithuta hantle, ba hloka ho utlwisisa hantle.

Ho abelana ka dibuka le dipale

Abelana ka dibuka le dipale mmoho le bana ba hao ho thusa ho aha kamano e matla le e tletseng lerato le bona ha o ntse o ba thusa ho aha bokgoni ba ho bala le ho ngola bo leng bohlokwa haholo bakeng sa katleho ya bona sekolong le ka ntle ho sekolo.

Ho balla bana ba hao

Ho bala ho thusa ho bula mahlo, dipelo le dikelello tsa bana bakeng sa batho ba bang le maemo a fapaneng. Mme, ha ba natefelwa ke dipale tseo o di abelanang le bona, ba ka nna ba batla ho tswela pele ho balla monate bophelo ba bona kaofela.

Dikeletso tse leshome ke tsena bakeng sa ho balla bana ba hao, ho sa kgathallehe hore ba dilemo di kae.

1. Mema – empa o se qobelle – bana ba hao ho bala mmoho le wena nako ya bonyane metsotso e 15 letsatsi le leng le le leng.
2. Fumana sebaka se kgutsitseng le sa boiketlo bakeng sa ho bala. Dibethe le disofa ke dibaka tse ntle tsa ho bala tsa ka tlung. Tima radiyo, TV le khomputa.
3. Kopa bana ba hao ho o kgethela buka eo le ka e balang mmoho. Sena se bontsha hore o na le thahasello ho seo ba se nahanang, mme sena se ka ba etsa hore ba hle ba kgahlwe ke buka eo ba e kgethileng ka bobona!
4. Qalang ka ho qeta nako e itseng le shebile le ho bua ka bokantle ba buka. Le se ke la lebala ho bala sehlooho sa pale le mabitso a mongodi le motshwantshi.

5. Dulang le atamelane mmoho mme o kgothaleitse bana ba hao ho itshwarela buka kapa ho o thusa ho etsa sena. Bana ba banyenyane ba natefelwa ke ho phetla mapephe. Mema babadi ba baholwanyane ho bala mantswe a e mong wa bapphetwa kapa seratswana kapa tse pedi paleng eo.
6. Leka dintho tse fapaneng ho etsa hore dipale di phele! Sebedisa mantswe a fapaneng bakeng sa bapphetwa ba fapaneng. Balla tlase le ka lentswe le bonolo, dikarolong tse bonolo paleng. Bala o potlakile haeba mophetwa a potlakile, kapa a lelekiswa. Bala ka lentswe le leholo, le phahameng bakeng sa marata a maholo paleng.
7. Thusa bana ba hao ho ipopela bokgoni ba ho noha ka ho botsa, “Le nahana hore ho tlo etsahala eng kamora mona?” dikarolong tse fapaneng tsa pale.
8. Buisanang ka pale eo mmoho. Kgothaletsa bana ba hao ho ntsha maikutlo a bona mabapi le ditsela tseo bapphetwa ba paleng ba itshwereng ka tsona le dikgetho tseo ba di entseng.
9. Haeba buka e ena le diitshwantsho, di shebisiseng mmoho. Tshwaela ka dintho tseo o sa di utlwiseng hantle kapa tseo o di elellwang le ho di rata. Kgothaletsa bana ba hao ho etsa jwalo le bona.
10. Empa, ho feta tsena tsohle, natefelwang ke ho bala dibuka tse fapaneng mmoho. Qhanollang mme le etse eng kapa eng eo le ka e kgonang ho etsa hore dinako tsena di le natefele kaofela ha lona.

Mehopolo e meng ya dipale

Mehopolo e meng ke ena bakeng sa ho sebedisa dipale lapeng.

Etsa dinako tse kgethehileng tsa pale

Etsa dinako tsa pale tseo lelapa lohle le ka natefelwang mmoho. Ho etsa mohlala, ebang le "dijo tsa mantsiboya tsa pale"! Hang ka beke, ereng setho se fapaneng sa lelapa se phete pale ka nako ya dijo tsa mantsiboya. Pale ena e ka nna ya eba eo a e badileng kapa a e utlwileng, kapa e ntjha eo a iqapetseng yona. Hape le ka nna la qapa pale mmoho ka ho re setho se seng sa lelapa se phete qalo ya pale mme ebe ba bang ba ntse ba kenya karolwana e itseng paleng eo ho fihlela e fella.

Botsa dipotso

Tebisa kutlwisiso ya bana ba hao ya dipale tseo le di balang le ho di pheta ka ho botsa dipotso tse bulehileng. Mefuta ena ya dipotso ha e na dikarabo tse nepahetseng le tse fosahetseng. Di bopa ho nahana ha bana mabapi le dipale. Ho etsa mohlala: "O ne o ka ikutlwa jwang hoja ...", "Ha o ne o le yena, o ka be o ile wa etsang?", "O nahana hore ke hobaneng a ile a etsa seo?", "Seo se o hopotsa eng?", "O lokela ho etsa eng ha ...?".

Hape, e re bana ba hao ba botse dipotso le bona! Ba arabe haeba o kgona kapa le batle dikarabo mmoho ka ho bala pale hape le ho buisana ka dikarolo tse lokelang tsa pale eo.

Sibollang dipale

Batla ditsela tseo bana ba ka sibollang pale eo o ba phetetseng kapa o ba baletseng yona. Ho etsa mohlala: ba ka pheta pale hape kapa ba tshwantshisa dikarolo tse itseng tsa pale, ba taka setshwantsho se susumeditsweng ke yona, kapa ba ngola lengolo ba ngolla e mong wa baphetwa ba pale.

Pheta dipale hape

Hangata bana ba rata ho utlwa dipale tseo ba di ratang makgetlo a mangata! Nako le nako ha ba mametse kapa ba bala pale eo ba e ratang, ba sibolla ho hong ho tjha. Hape ba iphumanela dithuto mabapi le puo, tlotlontswe le mareo.

Fumana dibuka tseo le ka di balang

Dibuka di rekwa ka theko e hodimo, kahoo haeba o ena le laeborari haufi le wena, e etele kgafetsa mmoho le bana ba hao. Kopa mosebetsi wa laeboraring ho kgothaletsa dibuka tse kgahlang ka di/puo tseo bana ba hao ba di utlwisang hantle. Dumella nako e ngata ya ho phetla dibuka, ebe o buisana le bana ba hao mabapi le dikgetho tsa bona pele ba etsa qeto ya bona ya ho qetela mabapi le dibuka tseo ba batlang ho di adima.

Aha boitshepo ba bana

Hlompha boiteko ba bana ba hao ba ho bala ka bobona, jwaloka feela ka ha o ile wa thabela mantswe a bona a pele! Ba fe tshehetso e ngata ho aha boitshepo ba bona – mme seo e sa le halofo ya ntwana ya ho ithuta. Hape o mamele le ho rorisa bana ba banyenyane ha ba iketsa eka ba a bala – bana ba hloka ho itshwara jwaloka babadi hore ba tle ba qetelle e le babadi ba nnete!

Na o ne o tseba hore
bana ba balang
haholo ho ena le ho
shebella thelevishene,
ba kgona ho
tsepamisa maikutlo
a bona nako e telele?

Etsa hore bana ba hao ba ngole

Batho ba sebedisa mongolo ka ditsela tse fapaneng ho etsa dintho le ho hokahana le batho ba bang. Ho tshwana le ditsela tse ngata tsa ho betla – ha o ntse o betla ha ngata, o qetella o betla hantle, mme o qetella o fumana ho le bonolo haholo! Jwaloka batswadi le bahlokomedi re etella pele ka ho ba mehlala ha re abelana ka matla le dipheo tsa ho ngola maphelong a rona a kamehla mmoho le bana ba rona. Tsena ke ditsela tse fapaneng tseo o ka etsang sena ka tsona.

- ★ Etsa bonnete ba hore o na le pampiri e lekaneng, dikerayone, dipene le dipentshele lapeng. Di boloke sebakeng seo ho tla bang bonolo ho bana ba hao ho di fihlela ka bobona hore ba tle ba take le ho ngola eng kapa eng eo ba e batlang.
- ★ Hangata ho taka ke mohato wa pele ho bana wa ho ngola. Bontsha kgahleho ho metako ya bona ka ho tshwaela ka tsela e kgothatsang le ho ba botsa ka ditshwantsho tsa bona, ho etsa mohlala, “Eo e shebahala e le ntlo e kgahlisang eo motho a ka dulang ho yona. Ke mang ya dulang ka moo?”

- ★ Efa bana ba hao menyetla ya ho sebedisa mongolo ho hlophisa maphelo a bona. Ho etsa mohlala, e re ba ngole manane, jwaloka manane a ho ya reka mabenkeleng, lenane la dintho tseo ba hlokanang ho ya le tsona sekolong letsatsi le hlahlamang, kapa lenane la baeti bakeng sa moketjana wa letsatsi la tswalo. O se ke wa kgathatseha ka mopeleto o nepahetseng. O tla nepahala ha ba ntse ba ikwetlisa ho ngola. Haeba o sa kgone ho bala ho hong mananeng a bona, e re ba o bolelle hore lentswe leo ke eng.
- ★ Batla menyetla bakeng sa bana ba hao ho sebedisa mongolo bakeng sa ho hokahana le ba bang. E re ba: ngole mabitso a bona dikareteng tsa ditumediso, ba ngole dinoutu tsa ho leboha batho, ba ngole melaetsa e yang ho ditho tsa lelapa hae mme ba ngole diimeile kapa mangolo a yang ho metswalle le ba lelapa ba dulang hole.
- ★ Kgothaletsa bana ba hao ho boloka dijenale tseo ba ka ngolang ntho efe kapa efe eo ba e ratang: maikutlo a bona, dintho tse etsahetseng hae kapa sekolong, le/kapa dintho tseo ba batlang ho di hopola. Hlompha sephiri sa bana ba hao mme o bale dijenale tsa bona ha bona ba o dumelletse ho etsa jwalo.
- ★ Etsa dibuka ka ho seteipola maqephe a sa ngollang mmoho le ho ngola dipale mmoho le bana ba hao. Bana ba banyenyane ba ka taka ditshwantsho. Ithaope ho ngola mantswe ao ba o bolellang ona, hape o ba kgothaletse ho leka ho ingolla ka bobona. Dumella bana ba bahlwanyane ho taka le ho ngola ka bobona. Balla ditho tsa lelapa tse dulang le lona le ba etileng dibuka tsena!

Ho tsamaisa tlelapo ya ho bala

O ka qala tlelapo ya ho bala e nyane lapeng mmoho le bana ba hao le ba mmalwa ba metswalle ya bona kapa bana ba baahisane. (Bana e kaba ba dilemo dife kapa dife – ho tloha ho ba kgasang ho isa ho ba dilemong tsa leshome le metso.)

Ditlelapo tse nyane tsa ho bala di fana ka menyetla e mengata e lokileng ya ho sibolla dipale le dibuka mmoho le bana. Seo o se hlokanng feela ke lerato la dipale le ho tihesehela ho di abelana le bana ba hao – mmoho le motho e moholo a le mong kapa ba babedi ba ka balang, le bana ba ka bang bahlano kapa robedi! Kenya mokotla wa dibuka, le dintho tsa ho ngola le tsa ho taka (jwaloka dikerayone, dipentshele, dipene le pampiri) mme le se le ile!

Tlelapong e nyane, ho bonolo ho tseba bana hantle. Buisanang ka dibuka tseo le di ratang ho feta mme o fumane hore ngwana ka mong o rata mefuta efe ya dipale. Qetang nako e itseng le bala le ho buisana mmoho ka dipale.

Empa o tla tseba jwang hore ke dibuka dife tseo le ka di kgethang? Etelang laeaborari e nang le karolo e ntle ya dibuka tsa bana mme le qete nako e itseng le sheba dibuka moo ka makgetlo. Tsebana le mosebetsi wa laeaboraring mme o kope keletso mabapi le dibuka tse ka natefelang bana. Adima bonyane buka e le nngwe ya pale eo o e ratang, ikwetlise ho e bala mme o e balle hodimo tlelapong ya hao. Ha o ntse o ithuta bana ba hao hantle, o tla iphumana o se o batlana le dipale tse tebisang maikutlo a bona a ho batla ho tseba le kgahleho ya bona! Hape o ka nna wa kgetha dipale karolong ya “Story and rhyme library” le “Story supplies” ya websaete ya Nal’ibali – www.nalibali.org.

Ho ngola hona? Leka ho bea nako e itseng bakeng sa ho ngola nako le nako ha tlelapo ya hao ya ho bala e kopana. Bana ba rata ho ngola didayari mme ke tsela e ntle ya ho hodisa bokgoni ba bona ba ho ngola ka puo ya bona ya lapeng le/ kapa puo e nngwe ya tlatsetso. Kgothaletsa bana ho ngola (le ho taka) ka hara didayari tsa bona

mabapi le ntho e nngwe le e nngwe – menahano ya bona, maikutlo, dikgopolo kapa seo ba ileng ba natefelwa ke ho se etsa ka tsatsi le itseng. (Etsa bonnete ba hore ba tsebe hore seo ba se ngolang ke sa sephiri ntle le ha ba ka batla ho se abelana le ba bang.) Ho molemo hore o se ke wa lokisa diphoso tsa bona tsa mopeleto – sa bohlokwa feela ke hore ba batla ho reng. Empa o ka ba kgothatsa ka ho ngola dayaring ya hao mme ebe o abelana le bona maikutlo a hao, mongolo o motle le mopeleto o nepahetseng.

Eng kapa eng eo o kgethang ho e etsa tlelapong ya hao ya ho bala, kgothaletsa bana ho nka karolo – empa o se ke wa ba qobella. Sepheo ke hore le natefelwe ha le ntse le sibolla le ho abelana dipale mmoho.

Bakeng sa mehopolo e meng mabapi le ditlelapo tsa ho bala, etela “How to guides” tsa rona ho www.nalibali.org kapa “How to” ho www.nalibali.mobi.

Hape o ka fumana tlhahisoleseding e nngwe ho *Story Power: Tataiso bakeng sa ditlelapo tsa ho bala e fumanehang ka hara “Story supplies”* ho www.nalibali.org.

Hokahana le Nal'ibali

Eba karolo ya neteweke ya Nal'ibali mme o sebedise matla a dipale ho kgothaletsa bana ho batla ho bala le ho ngola.

Etela dikalana tse fapaneng bakeng sa mehlodi le dikeletso tsa ho-balla-boithabiso, le dipale tsa bana ka dipuo tse 11.

Ditlatsetso tsa Nal'ibali

Fumana tlatssetso ya hao ya koranta, e puo di pedi ya ho-balla-boithabiso ka hara *Sowetan*, *Sunday Times Express*, *Daily Dispatch* le *The Herald*. Bakeng sa tlhahisoleseding e nngwe, etela www.nalibali.org.

Nal'ibali radiyong

Bulela mananeo a radiyong a Nal'ibali diteisheneng tsa setjhaba tsa SABC mme o natefelwe ke dipale tsa bana ka dipuo tsohle tse 11 tsa semmuso. Etela www.nalibali.org bakeng sa **sekejule sa radiyo** sa Nal'ibali.

www.nalibali.org

Etela **websaete** ya Nal'ibali bakeng sa maqephe a mahala a dikeletso, diboloko tsa tsebo ya ho bala le ho ngola, dikeletso tsa ho bala le dipale tsa bana.

www.nalibali.mobi

Dikeletso tsa ho pheta dipale le ho bala, tshehetso ya ditlalo tsa ho bala le dipale ka dipuo tse 11 tsa Afrika Borwa – **selefounong** ya hao!

Media ya phedisano

Kenela puisano ho **Facebook** mme o re latele ho **Twitter** le **Instagram** bakeng sa dikeletso le dintlafatso tse kgothatsang tsa ho-balla-boithabiso le ditaba tse ntjha. Hape o ka etela kanale ya rona ya **YouTube**, www.youtube.com/user/TheNalibaliChannel bakeng sa dikeletso tsa tlelapo ya ho bala.

Ikopanye le rona ka ho letsetsa setsing sa rona sa mehala ho **02 11 80 40 80**, kapa ka e nngwe ya ditsela tse lateng: www.nalibali.org www.nalibali.mobi

 [nalibaliSA](https://www.facebook.com/nalibaliSA) [@nalibaliSA](https://twitter.com/nalibaliSA) [@nalibaliSA](https://www.instagram.com/nalibaliSA) info@nalibali.org

